

Het (a+b+c)² van de liefde

Volgende week verschijnt bij de uitgeverij *Martinus Nijhoff*, in de serie *Monografieën van literaire tijdschriften*, het boek *Barbarber 1958-1971*. De auteur, Hans Renders, analyseert hierin een aantal aspecten (de poëzie, het proza, de ontstaansgeschiedenis, de belangrijkste theoretische thema's) van dit uiterst curieuze letterkundige periodiek. Nevenstaand, bij wijze van voorpublicatie, het hoofdstuk waarin de auteur de plaats beschrijft die de poëzie in *Barbarber* heeft ingenomen.

De poëzie in *Barbarber*

Veel dichters die in *Barbarber* gepubliceerd hebben, komen in dit korte bestek uiteraard niet aan bod. G. Brands schreef geen poëzie, maar een van zijn schaarse gedichten. *Het laatste kwatrijn*, werd door de redactie wel als een van de beste kwatrijnen van de twintigste eeuw beschouwd.

des morgens sta ik op
des avonds weer naar bed
mijn wekker heb ik dan
op zeven uur gezet.

J. Bernlef heeft ongeveer net zoveel poëzie in *Barbarber* gepubliceerd als K. Schippers. Als zeer frekwent meewerkende dichters moeten zeker genoemd worden: C. Buddingh', Chr. J. van Geel, Judith Herzberg, L. Th. Lehmann, Marianne Moore, Rob Scherjon en Bert Voeten. Ik beschouw de dichter K. Schippers echter als het meest representatief, gelet op zijn redakterschap, het aantal poëziebijdragen en de spreiding van die bijdragen over alle jaargangen. Aan de hand van een vijftal gedichten die hier geselecteerd zijn uit een totaal van zestig, wil ik de *Barbarber*-poëzie gedetailleerd demonstreren, om daarna tot enkele algemene opmerkingen te komen die alle in het tijdschrift gepubliceerde poëziebijdragen betreffen.

De ontdekking

als je goed
om je heen kijkt
dan zie je dat
alles gekleurd is

Het driemaal voorkomen van 'je' geeft aan 'De ontdekking' een parlandistisch karakter. Er wordt een spanningsboog ervaren die even lang is als het gedicht, omdat het kwatrijn uit één synthetische zin bestaat. Geen enkele versregel drukt op zichzelf een gedachtengang uit.

Elke versregel bevat één aksent – behalve de slotregel: die bevat er twee. In deze slotregel staat ook het woord 'gekleurd', dat kan worden opgevat in de zin van 'blauw-rood' etcetera, maar ook als 'subjektief'. De titel is derhalve ambigu. Ontdekt de dichter dat alles kleur heeft of ontdekt hij dat alles subjektief is? Dit laatste houdt een universeel-filosofische konstatering in.

Het is niet verwonderlijk dat 'De ontdekking' geen rijmschema, geen strofische geleding (zoals in veel andere gedichten van Schippers wél het geval is), geen hoofdletters of andere interpunctie bezit, als men weet dat dit gedicht, maar dan zonder titel, in de afdeling *Gedachten* van het 21e nummer van *Barbarber* opnieuw gepubliceerd werd als proza of, zo men wil, als aforisme. Dit dan wel onder het pseudoniem J. Kameroen.

'De ontdekking' is later ook in *De waarheid als De koe* (1963) onder de afdeling 'Gedachten' gebundeld. In het zesde nummer van *Barbarber* is 'De ontdekking' alleen al qua bladspiegel als een gedicht gepresenteerd. In de roman *Bewijsmateriaal* (1978) staat 'De ontdekking' echter weer als proza afgedrukt. Hieruit valt zeker een relativering van wat poëzie of proza is af te lezen.

We hebben hier te maken met een 'idee-gedicht'; er dringen zich tijdens het lezen geen beelden aan ons op. In de laatste regel worden we getraakteerd op een hyperbool die het universele van 'De ontdekking' nog eens moet onderstrepen, 'dat alles gekleurd is'. Door het observeren ontstaat er een andere kijk op de werkelijkheid. Die veranderde kijk houdt een relativering in ten aanzien van alles wat

we zien. Op de vraag aan Schippers naar aanleiding van 'De ontdekking' of hij aan de werkelijkheid gaat twijfelen zo gauw hij zijn ogen sluit en dus niet meer kan kijken, antwoordde hij: 'Ik ga pas twijfelen aan de werkelijkheid als ik mijn ogen open doe.'

In het zesde nummer van *Barbarber* staat een gesprek met G. Brands door Cas de Vries, getiteld *Op de valreep*. Brands was in de tijd dat dit nummer uitkwam (zomer 1959) voor zaken naar Afrika vertrokken. *De leeuwen* is, sterk gewijzigd, in *De waarheid als De koe* (1963) gebundeld met de later toegevoegde opdracht 'voor G.B.', waarvan we mogen aannemen dat het de initialen zijn van Gerard Bron of G. Brands.

De veel voorkomende nevenschikking maakt een opsommende indruk, ook doet het gedicht parlandistisch aan door het gebruik van informele aanvangszinnetjes en -woordjes, zoals: 'Daar sta je dan', 'bij', 'Naar', 'Ginds' en 'Och'. Iedere strofe begint netjes met een hoofdletter. Een aantal rijmwoorden is erg zwak, bijvoorbeeld 'bovendien' en 'maar'.

Door het gepaard rijm en de soms overdreven alliteraties ontstaat inderdaad, zoals in de handboeken over poëzie staat, een humoristische sfeer. Alleen de eerste versregel en de laatste drie regels bevatten een afwijking van dit gepaard rijm. De laatste twee regels van de zesde strofe ervaren we toch als rijmend, omdat het aksent op Mexico en zo ligt (het woordje 'daar' werkt rijmverdoezelend). De onregelmatige regellengte in de slotstrofe doet de laatste twee regels als één regel lezen, zeker omdat het aksent op groeten en moeten ligt. Al met al is 'De leeuwen' een regelmatig gedicht, op de eerste versregel na.

De leeuwen

Daar sta je dan, klaar voor vertrek
dat gaat zo maar per luchtballon
één die je met een prijsvraag won
en tot de eerste prentbriefkaart
bedenk ik wat je zo ervaart

Bij Zanzibar de zee induiken
een rode bloem in China ruiken
bergen staan waar bergen horen
laten zich door geen grenzen storen

Naar vreemde finse boeken kijken
al spelende de geest verrijken
alles verkleurt van noord naar zuid
de ogen, haren, ook de huid

Ginds op de grote koude pool
bespeelt een ijsbeer zijn viool
en wel haast iedere Engelsman
is zo vriendelijk als hij kan

Japanse haiku's mee beleven
de vogels boven zee zien zweven
de wolken dwalend in hun vlucht
schetsen het hemelblauw, de lucht

Rivieren stromen naar de zee
de schepen varen met hen mee
en in het verre Mexico daar
schijnt de zon om vier uur zo

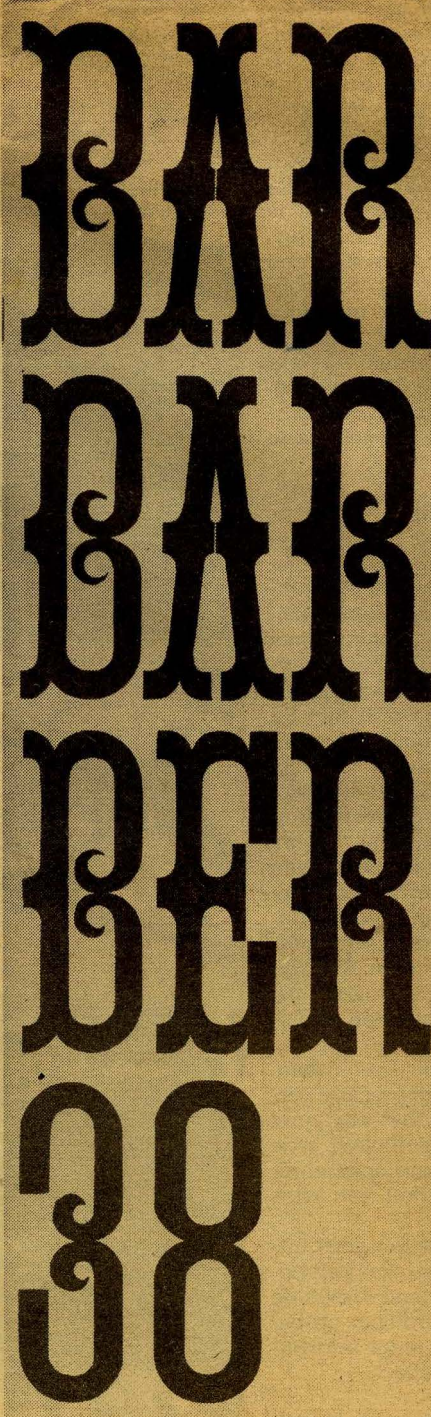
Och, mocht je Afrika nog zien
en de woestijnen bovendien
breng dan de leeuwen mijne groeten
want die gaan ook maar
waar zij moeten

'De leeuwen' bevat, inhoudelijk gezien, allerlei traditioneel kulturele begrippen, zoals prentbriefkaart, lotus, boeken, viool en haiku's. Oerelementen als land, vuur, zee en zon doen bovendien denken aan de poëzie van de 'keizer der Vijftigers', Lucebert. Informatie die echter niet geïnterpreteerd mag worden als antiprogrammatisch tegen de Vijftigers, om de doodeenvoudige reden dat Schippers toen niet op de hoogte was van de doorwerking van zulke motieven in het werk van Lucebert. Het noemen van werelddelen geeft het gedicht iets 'reeksachtigs'. De ruimte wordt hiermee universeel, maar blijft toch concreet.

Opvallend zijn de surrealistische beelden als 'een rode bloem in China ruiken', 'bespeelt een ijsbeer zijn viool'. De derde stro-

Van boven naar onder: K. Schippers, J. Bernlef, G. Brands en Jan Hanlo

Omslag van *Barbarber* 38

fe, met 'spelende de geest verrijken/alles verkleurt van noord naar zuid', koppelt twee motieven aan elkaar door middel van een surrealistisch beeld. Het gebruik van de onbepaalde wijs geeft een receptachtig aksent aan het intellectuele kijken en spelen. Het observatiemotief blijkt uit de mogelijkheid dat alles 'verkleurt van noord naar zuid'. Alleen onze verrijkte geest is al voldoende om deze reis (om alles te zien verkleuren) te kunnen maken. Het is een intellectuele, maar wel vrolijk intellectuele reis. Het *Homo-Ludens*-idee is hier belangrijker dan het utiliteitsprincipe.

Humor en relativering liggen in 'De Leeuwen' dicht bij elkaar. Eerst gaat het over verre reizen per luchtballon, daarna over leeuwen die ook maar gaan waar ze moeten. Net zoals een luchtballon moet gaan waar de natuur haar stuurt (de wind), gaat een leeuw ook waar de natuur wil. Er wordt verwezen naar andere kunstvormen door het gebruik van 'viool' bijvoorbeeld. Driemaal zien we een verwijzing naar kleur: 'rode bloem', 'verkleurt van noord naar zuid' en 'hemelblauw, de lucht', wat zowel een pikturale als een observatieverwijzing inhoudt.

Het gedicht is volgens vaste patronen tot stand gekomen, maar alles gebeurt ook volgens vaste patronen: het klichématige van een briefkaart sturen, bergen laten zich niet door grenzen storen, iedere Engelsman is zo vriendelijk als hij kan, wolken dwalen in hun vlucht, rivieren stromen naar de zee en leeuwen gaan waar zij moeten.

De verteltijd is de onvoltooid tegenwoordige tijd, de vertelde tijd vanaf het vertrek van de 'je'-persoon tot aan het tijdstip van het ontvangen van een prentbriefkaart van de 'ik'-persoon. Dat tijdstip is nog onbepaald. Door het reizen per luchtballon is het nog onbepaald wat je te zien krijgt, omdat je de richting van de wind volgt; reizen door observatie brengt je ook tot (toevallige) verrassingen, omdat al spelend en kijkend 'alles verandert'.

De voorbijgaande tijd

Het is zondag drie minuten over twee
En ik drink een kopje thee

Een manier die ik heb genomen
Om dit minuutje door te komen

Door het snel op elkaar volgen van de rijmwoorden krijgt het geheel iets kodigs. De aflopende getallenreeks 'drie', 'twee' en 'een' in de eerste strofe lijkt toeval te zijn. Een pejoratieve betekenis heeft 'door te komen' in de laatste versregel, wat des te meer opvalt doordat het in tegenspraak is met 'dit minuutje'. Bij het gebruik van 'door te komen' ontstaat al gauw de gedachte aan 'niet om door te komen', terwijl het verkleinwoord van 'minuut' het tegenovergestelde suggereert.

Het gebruik van hoofdletters aan het begin van iedere versregel geeft het gedicht een traditioneel tintje. Daarentegen ontbreekt iedere interpunctie. Wel is het zo dat de begrenzing van de versregels parallel loopt aan een syntactische grens, al ervaren we na 'genomen' wel een enjambement.

Het woordje 'En' indiceert, evenals 'dan' in 'De ontdekking', de 'makkelijke' of informele toon van het gedicht. Het gebruik van deze verbindingswoordjes wekt de indruk dat de gedichten flarden uit een gesprek zijn. Het deklamerende effect dat het lezen van gedichten vaak heeft, wordt door het gebruik van dit soort woordjes onmiddellijk teniet gedaan. De onvoltooidtegenwoordige tijd geeft weer het konstaterende en meditatieve effect. De vertelde tijd is zeer concreet gehouden.

Een kopje thee drinken om de tijd door te komen doet denken aan een burgerlijke (saaie) wijze van leven, een toespeling die weer een verwijzing lijkt te zijn naar de verveling. Het gebruik van het woord 'zondag' ondersteunt deze gedachte, zeker omdat we weten dat het hier om een zondagmiddag gaat. In 'De voorbijgaande tijd' wordt een banaal feit gekonstateerd, maar niet zonder een duidelijke pointe: de tijdsproblematiek (in filosofische litera-

tuur) wordt door Schippers gerelativeerd. Tijd die voorbij gaat, doet denken aan de romantische literatuur. In dit gedicht gaat het over tijd die op dat moment 'passeert', terwijl het in de romantische literatuur zo vaak gaat om een lang vervlogen tijd waarin de dichter nog gelukkig was.

Ongeveer zo erica tetralix (juni-oktober)

Als ik je zie kan ik wel aan kamperfoelie denken
Maar als ik kamperfoelie ruik
Zal ik dan aan je denken?

En de heerlijke geur van gepofte kastanjes
Laat die nog ruimte voor je over?

In ieder geval laat jij je tenminste vergelijken
Met de geuren van kamperfoelie en gepofte kastanjes
Want zo ben je ongeveer

'Erica tetralix' is de Latijnse benaming voor 'gewone dopheide', die voorkomt op heidegrond, in moerassen en in duinen. De bloeitijd is van juni tot en met oktober. Wanneer men weet dat de vrouw van de dichter Erica heet en dat hij wel vaker reëel bestaande personages in titels van zijn gedichten verwerkt, mag men aannemen dat 'erica tetralix (juni-oktober)' een opdracht is. 'Ongeveer zo' werd in het julinumnummer van 1963 in Barbarber gepubliceerd, de tijd dat gewone dopheide bloeit.

De versifikatie is onregelmatig en behalve twee vraagtekens aan het einde van de eerste en de tweede strofe is er geen gebruik gemaakt van leestekens of interpunctie. Ook hier, zoals in 'De voorbijgaande tijd', begint iedere versregel met een hoofdletter.

De woordjes 'Als' aan het begin van de eerste strofe en 'En' aan het begin van de tweede behoren tot de aanvangswoordjes die het gedicht een informeel karakter geven. Ook 'In ieder geval', een heel alledaagse hyperbool, draagt bij tot dit informele karakter.

Verder valt op dat enkele woorden herhaald worden, bijvoorbeeld 'kamperfoelie' en 'denken'. Door de herhaling van juist deze woorden valt het des te meer op dat de eerste regel thematisch het belangrijkste is en dat alle volgende versregels als het ware uitwerkingen van die eerste regel zijn. In de slotregels zitten de woorden uit de aanvangsregels van strofe één en twee nog eens verwerkt. 'Ongeveer zo' is de halve klassiek cyclisch gekomponeerde.

Hoofdmotief is weer het observeren, deze keer door vergelijken en associëren. De dichter verbreekt het clichédenken door nu eens niet een roos of een andere traditioneel bepaalde bloem als symbool voor de liefde te kiezen, maar kamperfoelie en gepofte kastanjes. We kunnen hierin een ironisering van de traditionele romantische poëzie zien. Dit idee wordt versterkt door de relativiserende werking van 'In ieder geval laat jij je tenminste vergelijken'. Door de hierboven aangehaalde zin wordt de suggestie gewekt dat emoties te veralgemeniseren zijn. Het is vooral het intellectuele 'denken' dat de ik-persoon tot zijn konstatering brengt. De jij-figuur personifieert de liefde die de dichter voor de natuur koestert. Deze liefde in het algemeen wordt echter geïroniseerd door het verwarrend vermengen van de zintuigen in de eerste strofe, waar sprake is van zowel een spel met de synesthesie als met de taal. 'Ongeveer zo' heeft Schippers als openingsgedicht voor De waarheid als De Koe gebruikt; op het omslag van deze bundel wordt het gedicht een liefdesgedicht genoemd.

Het gedicht is niet strofisch geleed en de regellengte is onregelmatig. Dat de tweede en de vierde regel op elkaar rijmen lijkt toeval te zijn, omdat 'c' logischerwijs volgt op 'a' uit regel één en 'b' uit regel twee. Zoals ik al eerder konstateerde, zien we ook hier een extra aandacht voor het slot van het vers. De voorlaatste versregel werkt synthetiserend en de laatste regel is cyclisch ten opzichte van de titel omdat de slotregel de uitkomst van de kwadratische vergelijking in de titel is. Op de dubbele punt in de voorlaatste regel na komt er geen interpunctie voor. Ditmaal is er geen gebruik van hoofdletters gemaakt. Het lyrisch object is 'je' via 'schoonheid', 'ogen' en 'geest'.

Het gebruik van cijfers werkt abstraheerend en veralgemeniserend, terwijl er ook traditioneel cultureel bepaalde woorden als 'schoonheid' en 'geest' in voorkomen, die in combinatie met een weinig statig woord als 'dartel' echter komisch werken. Het woord 'minstens', een hyperbool, versterkt het sloteffect.

Andere stijlkenmerken zijn de herhaling en het gebruik van reeksen zoals: schoonheid, geest en ogen en a, b en c. De onvoltooid tegenwoordige tijd versterkt de konstaterende toon in 'a² + b² + c² + 2a b + 2ac + 2bc'. Om een subjektieve grootheid als 'schoonheid' te verwerken in een abstracte formule is tegelijkertijd taalspel en absurdisme. Aldus is er aan de ene kant een parodie op het traditionele liefdesgedicht ontstaan, en van de andere kant een uiterst exakte en letterlijke beschrijving van gevoelens.

In de Barbarber-poëzie blijft het gebruik van de metafoer zeer beperkt. Wel wordt er gespeeld met de lexicale ambiguïteit van verschillende woorden. Het gebruik van vrouwelijk aandoende woorden geeft een alledaags, realistisch tintje aan de meeste gedichten. Geïkete denkpatronen worden door absurde of ongewone verbanden doorbroken en er blijft een waarheid als een koe over. Het is daarom dat de Barbarber-poëzie een ideeënpoëzie genoemd kan worden. De observaties hebben een filosofisch karakter. 'De ontdekking' is daar een goed voorbeeld van. De verwondering over het schijnbaar gewone is bijna een mentaliteit te noemen. Bij het observeren krijgt het sensationele geen voorrang, vandaar dat de registratie meestal serieel is; emoties komen in verkapt vorm tot uiting. Het veelvuldig gebruik van het woord 'kijken' wijst expliciet op het belang van het observatiemotief. Het 'alles-is-materiaal-voor-poëzie'-idee laat zich heel goed combineren met het gebruik van ready-mades. Door dit procédé krijgt het gedicht soms iets humoristisch en vaak iets ironisch.

Een belangrijk kenmerk is de expliciete verwijzing naar andere kunstvormen, vooral de schilderkunst. Ook het relativerend gebruik van traditioneel romantische begrippen om eigen kunstopvattingen te profileren is opvallend. Misschien wel het belangrijkste kenmerk is het niet-utilitaire karakter van de Barbarber-poëzie. De dichters spelen met ideeën en ook wel met taal, maar het doel is bijna steeds in het middel gelegen. Er is zeker geen sprake van een experiment waarbij uitsluitend een 'hogere' doel wordt nagestreefd. Het belangrijkste doel is het spel.

HANS RENDERS

$$a^2 + b^2 + c^2 + 2ab + 2ac + 2bc$$

je schoonheid min je ogen noem ik a
de geest die in je dartelt b
je ogen
c

opgeteld en minstens een kwadraat gegeven:

$$(a+b+c)^2$$